

Boekweit en bijen gemaakt voor elkaar

tekst Wietse Bruinsma, foto Wikipedia

Ik woon in Bennekom, en mijn bijen staan aan de uiterste noordkant van de Wageningse Eng. Ieder jaar spit ik een strookje grond om, en zaai dat in met boekweit om mijn bijen door de drachtarme periode heen te helpen. Tijdens het spitten sta ik dan te mijmeren over bijenhouden en boekweitteelt op die arme grond in vervlogen tijden en heden.¹

Boekweit is een 'pseudograan'. De plant lijkt uiterlijk helemaal niet op graan, maar de zaden ('grutten'), die lijken op kleine beukenootjes, worden verwerkt tot meel. Een geval, dus, van naamgeving op grond van gebruik. Het meel bevat geen gluten. Het wordt gebruikt voor 'balkenbrij' en pannenkoeken, soms gemengd met granen. Boekweit (*Fagopyrum esculentum*) behoort tot de Duizendknoopfamilie (*Polygonaceae*). *Fagopyrum* betekent beuktarwe (fagus = beuk en puros = tarwe). In Nederlandse dialecten staat boek voor beuk en weit voor tarwe.

Boekweit komt uit Centraal- of Oost-Azië en werd mogelijk via de zijderoute door de Mongolen aan het eind van de middeleeuwen naar Europa gebracht. Het is een eenjarige plant met een holle, zich meermalen vertakkende, rode stengel. De bladeren zijn driehoekig tot hartvormig en bevinden zich verspreid op de knopen. Het wortelstelsel omvat een zich sterk vertakkende penwortel. Op arme gronden wordt boekweit nog zo'n 50 cm hoog.

De bloei begint al na zes weken en duurt ruim een maand. De bloemen staan in langstelige, witte tot roze, pluimen. Ze bevatten veel nectar. Voor het einde van de bloei zijn er al rijpe vruchten. Door de onregelmatige rijping kan niet gewacht worden met de oogst tot alle zaden rijp zijn. Het oogsten moet voorzichtig gebeuren, omdat boekweit bij droog weer gauw last heeft van zaaduitval. Het maaien gebeurde vroeger vaak 's avonds, 's nachts of in de vroege morgen, als de luchtvochtigheid hoger is, waardoor er minder zaad verloren ging.

Boekweit werd in Nederland in de 19de eeuw algemeen verbouwd op zandgronden en de dalgronden van het afgegraven hoogveen. Sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog wordt het nauwelijks nog geteeld in ons land.

Boekweit was een uitkomst voor arme boeren die geen mogelijkheden hadden om veel te investeren. De zaadopbrengst kan 2000 kg per ha bedragen, maar was meestal veel minder: voor zandboekweit 1000 tot 1500 kg per ha, en voor veenboekweit nog veel minder. Dit hangt vooral samen met de grote vorstgevoeligheid, de gevoeligheid voor zaaduitval en de slechte zaadzetting bij nat weer tijdens de bloei en bij vroege legering. Niet voor niets staat boekweit bekend als 'jammerkoren'.

In Drente nam in de tweede helft van de 18e eeuw de teelt van boekweit als goedkope vervanging van broodgraan sterk toe. Voor de teelt op veengrond vond weinig grondbewerking plaats. De bovenste laag van de grond werd verbrand waardoor voedingsstoffen vrijkwamen. Dit 'boekweitbranden' gaf zoveel rookontwikkeling dat de Drentse veenbranden bij noordoostenwind zelfs vanuit Holland voor klachten zorgde.

Toen na 1880 de teelt van boekweit in Drente zijn rentabiliteit verloor en het areaal veenboekweit snel kleiner werd, liep ook het aantal bijenkorven en -kasten navenant terug: een bewijs van de grote verwevenheid van bijenhouderij en boekweitteelt. Een kortstondige stijging van de bijenteelt na 1910 (door de distributie van gedenatureerde suiker) leverde een tijdelijke toename in de opbrengst van boekweit op, maar dit effect verdween al snel weer. Bijen zijn nodig voor een goede bestuiving. Russische onderzoekers vonden dat bij een aanwezigheid van vijf volken per hectare boekweit 80% van de bloemen zaad vormde, terwijl met één volk per ha zaadvorming bij slechts 58% van de bloemen optrad. Bijen bezoeken de bloemen graag als de boekweit honigt in de morgenuren. Volgens Koster krijgt de frequentie en intensiteit van het bezoek van boekweit door honingbijen het hoogste cijfer: 5. De donkere boekweithoning is sterk aromatisch. Vroeger werd deze veel gebruikt bij de bereiding van koek. Het belang van de bestuiving was in de 19de eeuw onbekend. Dat bijen iets betekenden voor de bestuiving werd in de land- en tuinbouw pas in 1910 bekend toen Sprenger, later hoogleraar in Wageningen, het uitblijven van kersen in Limburg verklaarde.² Een groot probleem voor imkers is dat de huidige rassen veel minder nectar produceren dan de oude rassen (Staphorster bruinzwarte op veeng en Brabantse grijze op zand). De grote uitdaging nu is om rassen te vinden die veel nectar produceren of die oude rassen terug te vinden of terug te winnen. Nu moeten we het nog doen met variëteiten van onbekende herkomst waarvan de nectarproductie teleurstelt. Het is jammer dat bij zoveel belangstelling voor de imkerij in de laatste jaren de speurtocht naar goede variëteiten – vanuit imkerperspectief – nog zo weinig resultaat heeft opgeleverd. ●

Bronnen

1. Jan Bieleman. *Lezing over de geschiedenis van de bijenhouderij in de 18e en 19e eeuw. Vereniging voor Landbouwgenschap Wageningen september 2013.*
2. Henk Kok. *Persoonlijke communicatie*
3. Wikipedia: *Boekweit.*

Fagopyrum esculentum